

Sygn. akt *I ACa 30/15*

IACz 65/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 maja 2015 r.

Sąd Apelacyjny w Poznaniu I Wydział Cywilny

w składzie:

Przewodniczący: **SSA Ewa Staniszevska**

Sędziowie: **SSA Bogdan Wysocki /spr./**

SSA Mikołaj Tomaszewski

Protokolant: **insp. ds. biurowości Katarzyna Kaczmarek**

po rozpoznaniu w dniu 21 maja 2015 r. w Poznaniu

na rozprawie

sprawy z powództwa **Parafii R.(...) B. w R.**

przeciwko **Skarbowi Państwa- (...) L. i Dyrektorowi (...)w P.**

o przywrócenie własności , ewentualnie przyznanie nieruchomości zamiennych, ewentualnie o odszkodowanie

na skutek apelacji powódki i zażalenia pozwanego na zawarte w wyroku rozstrzygnięcie o kosztach procesu

od wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu

z dnia 4 lipca 2014 r. sygn. akt XIV C 513/10

1. **oddala apelację powódki;**
2. **oddala zażalenie pozwanego i zasądza od pozwanego na rzecz powódki kwotę 600 zł tytułem kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu zażaleniowym ;**
3. **zasądza od powódki na rzecz Skarbu Państwa – Prokuratorii Generalnej Skarbu Państwa kwotę 5.400 zł tytułem kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu apelacyjnym.**

--	--	--

/-/ M. Tomaszewski /-/ E. Staniszevska /-/ B. Wysocki

UZASADNIENIE

W dniu 24 maja 2010 r. **powódka Parafia (...) B. w R.** wniosła pozew przeciwko **pozanemu Skarbowi Państwa reprezentowanemu przez Państwowe (...) L.** , w którym, powołując się na treść art. 64 ustawy z dnia

17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła(...)w Rzeczypospolitej Polskiej, domagała się przywrócenia własności następujących nieruchomości:

- działki nr (...) położonej w R. gmina Z., dla której Sąd Rejonowy w Złotowie prowadzi księgę wieczystą nr Kw (...),
- działek nr (...) położonych w G. gmina Z. wpisanych w księdze wieczystej nr Kw (...) prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Złotowie,
- działek nr (...) położonych w R. gmina Z. stanowiących obecnie własność osób fizycznych wpisanych w różnych księgach wieczystych,
- działki nr (...) położonej w R. gmina Z. zapisanej w księdze wieczystej Nr Kw (...) prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Złotowie
- działki nr (...) położonej w R. gmina Z., dla której nie założono księgi wieczystej,

ewentualnie przyznania w zamian wyżej wymienionych nieruchomości, nieruchomości zamiennych.

W odpowiedzi na pozew z dnia 4 listopada 2010 r. pozwany wniósł o oddalenie powództwa w całości i zasądzenie od powoda na rzecz Skarbu Państwa kosztów postępowania według norm przepisanych. Pozwany wskazał, że westionuje powództwo zarówno co do zasady, jak i co do wysokości.

Pozwany wniósł o oddalenia powództwa oraz o zasądzenia od powódki kosztów postępowania w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych.

W dniu 1 sierpnia 2012 r. powodowa Parafia wniosła pismo, w którym „sprecyzowała” żądanie pozwu w ten sposób, że wniosła o:

- przyznanie od **pozwanego Skarbu Państwa - Dyrektora (...) w P., Starosty (...) lub Wojewody (...)** na rzecz powódki odpowiednich nieruchomości zamiennych w zamian za przejęte przez Skarb Państwa nieruchomości zapisane w dawnych księgach wieczystych R. tom (...) karta 194, R. tom (...) karta 120, G. tom (...) karta 50 (z wyłączeniem jednak działek ewidencyjnych nr (...) stanowiących obecnie własność powoda), w tym celu o zobowiązanie pozwanego Skarbu Państwa - Dyrektora (...) (...)w P., Starosty (...) lub Wojewody (...) do wskazania odpowiednich nieruchomości zamiennych;

ewentualnie o:

- zasądzenie pozwanego Skarbu Państwa - Dyrektora (...) P. na przywrócenie powodowi własności nieruchomości zapisanych w dawnych księgach wieczystych R. tom (...) karta 194, R. tom (...) karta 120, G. tom (...) karta 50 stanowiących w dacie orzekania własność Skarbu Państwa - (...)

ewentualnie o:

- zasądzenie od pozwanego Skarbu Państwa - Starosty (...) na rzecz powoda kwoty 2.000.000 zł z odsetkami ustawowymi od dnia wniesienia pozwu do dnia zapłaty tytułem odszkodowania za nieruchomości opisane w pkt. 1.

W piśmie z 23 sierpnia 2012 r. pozwany Skarb Państwa podtrzymał swoje dotychczasowe stanowisko, kwestionując żądanie pozwu zarówno co do zasady, jak i co do wysokości.

Postanowieniem wydanym na rozprawie w dniu 4 grudnia 2012 r. Sąd wezwał do udziału w sprawie w charakterze jednostek organizacyjnych pozwanego Skarbu Państwa (stationes fisci): Dyrektora (...) w P., Starostę (...) i Wojewodę (...).

W piśmie z dnia 31 stycznia 2013 r. pozwany w związku z wezwaniem do udziału w sprawie w charakterze jednostek organizacyjnych Skarbu Państwa(...)w P., Starosty (...) i Wojewody (...), podtrzymał żądanie oddalenia powództwa w całości.

Na rozprawie w dniu 10 września 2013 r. powodowa Parafia podtrzymała swoje żądania; pozwany Skarb Państwa wniósł o odrzucenie pozwu w części obejmującej żądanie przyznania nieruchomości zamiennych oraz odszkodowania, o ile zaś Sąd tego stanowiska by nie podzielił, to o oddalenie powództwa również w tej części.

Postanowieniem z dnia 24 września 2013 r. Sąd odrzucił pozew w części obejmującej żądanie przyznania nieruchomości zamiennych w zamian za przejęte przez Skarb Państwa nieruchomości zapisane w dawnych księgach wieczystych R. tom (...) karta 194, R. tom (...) karta 120, G. tom(...) karta 50 (z wyłączeniem działek oznaczonych numerami (...)) oraz w części obejmującej żądanie zasądzenia odszkodowania za te nieruchomości. Postanowieniem z dnia 29 stycznia 2014 r., na skutek zażalenia powódki od postanowienia z 24 września 2013 r., Sąd Apelacyjny w Poznaniu uchylił zaskarżone postanowienie i pozostawił Sądowi Okręgowemu rozstrzygnięcie o kosztach postępowania zażaleniowego w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie.

Wyrokiem z dnia 4 lipca 2015 r. Sąd Okręgowy w Poznaniu XIV Wydział Cywilny z siedzibą w P. oddalił powództwo (pkt 1), nie obciążył powódki kosztami procesu (pkt 2).

Podstawą rozstrzygnięcia były następujące ustalenia i wnioski.

Wieś R. (niemiecka nazwa: R.) położona jest w północnej części (...), w regionie geograficznym nazywanym P. K. lub zwyczajowo K., obecnie na obszarze powiatu (...).

Nie później niż w roku (...) została erygowana (utworzona) parafia (...) w R.. Kościół parafialny był kościołem pod wezwaniem Ś. B.. W R. zamieszkiwali zarówno Polacy jak i Niemcy. Polacy, w większości wyznania (...) byli skupieni wokół kościoła pod wezwaniem Św. B..

Po pierwszej wojnie światowej parafia w R. weszła w skład państwa niemieckiego.

22 maja 1991 r. Parafia R. (...)pod wezwaniem Ś. B. w R. wniosła do Komisji (...)działającej przy Urzędzie (...) w W. wniosek o wszczęcie postępowania regulacyjnego, w którym, powołując się na treść art. 61 ust. 1 pkt. 2 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła (...) (Dz.U. Nr 29, poz. 154), domagała się przywrócenia jej prawa własności następujących nieruchomości:

- w obrębie R.: Skarb Państwa w zarządzie (...) N.. L., Nr rej. Gruntów (...)nr karty(...), numery działek:(...)łącznie - 8,29 ha; działki o numerach:(...)(...) łącznie 3,79 ha roli, będące w zarządzie (...)
- w obrębie G.: Skarb Państwa w zarządzie (...) N.. L.. Jest to las o łącznej powierzchni 109,30 ha w księgach figuruje:(...)
- w obrębie K.: działka nr (...). Las o pow. 3,64 ha pozostaje pod zarządem (...)L..

Do wniosku wnioskodawca załączył opis nieruchomości gruntowej i mapki ewidencyjne.

Pismem z dnia 24 listopada 2009 r., powołując się na treść art. 64 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła(...) w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 29, poz. 154 z póź. zm.) Komisja (...) zawiadomiła uczestników postępowania o tym, że Drugi Zespół (...) w dniu 20 listopada 2009 r. nie uzgodnił orzeczenia w sprawie z wniosku Parafii (...) p.w. Św. B. w R. o przywrócenie własności nieruchomości. Uczestnicy postępowania regulacyjnego zostali także poinformowani o tym, że mogą w terminie 6 miesięcy od dnia otrzymania zawiadomienia wystąpić o podjęcie zawieszono postępowania sądowego lub administracyjnego, a jeżeli nie było ono wszczęte - wystąpić do sądu o zasądzenie roszczenia. W przypadku braku wystąpienia do sądu w tym okresie, roszczenie wygasa.

W księgach gruntowych: R. Tom(...)karta 120 urzędzonej dla nieruchomości położonej w R. stanowiącej dobra proboszczowskie o obszarze 79,6250 ha, udział w niepodzielnych gruntach z zagrodą, kościołem probostwem, budynki gospodarcze, udział w niepodzielnych pomieszczeniach „szpitala” parafialnego i obory oraz R. Tom (...)karta 194 urzędzonej dla nieruchomości położonej w R. stanowiącej parcelę(...) cmentarze o obszarze 0,3770 ha a także G. Tom(...) karta 50 urzędzonej dla nieruchomości położonej w G. o obszarze 113,9450 ha jako właściciel wpisana jest „die (...) K.” (w zależności od tłumaczenia: parafia (...) lub (...) gmina kościelna).

W ocenie Sądu Okręgowego w świetle dokonanych ustaleń faktycznych żądanie powódki nie zasługiwało na uwzględnienie.

W sprawie nie było żadnych wątpliwości co do tego, że powodowa Parafia wywodzi swoje roszczenia z przepisów ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła (...) w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 29, poz. 154 ze zm.). Pozew w sprawie wpłynął do Sądu w dniu 20 maja 2010 r. (data stempla pocztowego) a zatem przed dniem 1 lutego 2011 r., kiedy to weszła w życie ustawa z dnia 16 grudnia 2010 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła(...)w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2011 r. Nr 18, poz. 89).

Do oceny stanu faktycznego będą miały zatem zastosowanie przepisy ustawy sprzed nowelizacji dokonanej ustawą z 16.12.2010 r. Ustawa wprowadziła postępowanie regulacyjne, które zgodnie z art. 62 ust. 1 przeprowadzała Komisja (...) Wnioski o wszczęcie postępowania regulacyjnego mogły być zgłaszane w terminie dwóch lat od dnia wejścia w życie ustawy; roszczenia nie zgłoszone w tym terminie wygasły. Stosowanie do treści art. 63 ust. 1 ustawy regulacja mogła polegać na:

- przywróceniu kościelnym osobom prawnym własności nieruchomości wymienionych w art. 61 ust. 1 i 2 lub ich części,
- przyznaniu odpowiedniej nieruchomości zamiennej, gdyby przywrócenie własności natrafiało na trudne do przewyciężenia przeszkody,
- przyznaniu odszkodowania ustalonego według przepisów o wywłaszczaniu nieruchomości, w razie niemożności dokonania regulacji przewidzianych w pkt. 1 i 2.

Art. 61.1. Na wniosek kościelnych osób prawnych wszczyna się postępowanie, zwane dalej „postępowaniem regulacyjnym”, w przedmiocie przywrócenia im własności upaństwowionych nieruchomości lub ich części:

- 1) niepozostających we władaniu kościelnych osób prawnych nieruchomości, o których mowa w art. 60 ust. 1 pkt 1, chyba że pozostają one w dniu wejścia w życie ustawy we władaniu innych kościołów i związków wyznaniowych;
- 2) przejętych w toku wykonywania ustawy o dobrach martwej ręki, jeżeli nie wydzielono z nich należnych w myśl tej ustawy gospodarstw rolnych proboszczów. Z gruntów tych mogą być również wydzielone gospodarstwa rolne do 50 ha dla poszczególnych diecezji, seminariów duchownych i domów zakonnych prowadzących działalność określoną w art. 20 i 39; dla pozostałych domów zakonnych mogą być wydzielone gospodarstwa rolne do 5 ha. W skład gospodarstw rolnych mogą wchodzić także grunty leśne stanowiące część składową przejętych uprzednio nieruchomości ziemskich;
- 3) które należały do zakonów bezhabitowych i stowarzyszeń kościelnych, a zostały przejęte w toku likwidacji dokonanej na podstawie rozporządzenia Ministra(...) z dnia 10 marca 1950 r. w sprawie przystosowania stowarzyszeń do przepisów prawa o stowarzyszeniach (Dz, U. Nr 9, poz. 98);
- 4) mienia fundacji kościelnych;
- 5) przejętych po 1948 r. w trybie egzekucji zaległości podatkowych;

6) wywłaszczonych, jeżeli odszkodowanie za wywłaszczoną nieruchomość nie zostało wypłacone lub nie zostało podjęte; 6a) przejętych na podstawie dekretu z dnia 26 października 1945 r. o własności i użytkowaniu gruntów na obszarze m.st. Warszawy (Dz.U. Nr 50, poz. 279);

6a) przejętych we władanie państwowych jednostek organizacyjnych bez tytułu prawnego, bez względu na późniejsze ustawodawstwo konwalidujące te przejęcia.

2. przedmiotem postępowania regulacyjnego może być również przekazanie własności nieruchomości lub ich części:

1) w celu przywrócenia w nich sprawowania kultu religijnego lub działalności kościelnych osób prawnych w zakresie, o którym mowa w art. 20 i 39;

2) których stan prawny nie jest ustalony, jeżeli nie stoją temu na przeszkodzie prawa osób trzecich.

Uczestnicy postępowania regulacyjnego mogli zawrzeć ugodę przed zespołem orzekającym; jeżeli ugoda nie została zawarta, zespół orzekający wydawał orzeczenie; orzeczenia Komisji(...)i ugody przed nią zawarte miały moc sądowych tytułów egzekucyjnych i stanowiły podstawę do dokonywania wpisów księgach wieczystych i ewidencji gruntów (art. 63 ust. 4 i 7).

Zgodnie z art. 64 ust. 1 ustawy jeżeli zespół orzekający lub Komisja(...)w pełnym składzie nie uzgodniły orzeczenia, miały obowiązek zawiadomić o tym na piśmie uczestników postępowania regulacyjnego. Uczestnicy postępowania regulacyjnego mogli w terminie sześciu miesięcy od otrzymania zawiadomienia, wystąpić o podjęcie zawieszonoego postępowania sądowego lub administracyjnego, a jeżeli nie było ono wszczęte - wystąpić do sądu o zasądzenie roszczenia. W przypadku braku wystąpienia do sądu w tym okresie, roszczenie wygasa.

Analogiczne zasady wprowadziła ustawa z 16.12.2010 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła (...) w Rzeczypospolitej Polskiej likwidująca (znosząca) Komisję (...) z dniem 1 marca 2011 r. Według jej art. 4 ust. 1 uczestnicy postępowań regulacyjnych, w których zespół orzekający lub Komisja (...)w jej pełnym składzie nie uzgodniły orzeczenia przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy, mogą, w terminie 6 miesięcy od dnia otrzymania o tym pisemnego zawiadomienia, o którym mowa w art. 64 ust. 1 ustawy, o której mowa w art. 1, wystąpić o podjęcie zawieszonoego postępowania sądowego lub administracyjnego, a jeżeli nie było ono wszczęte - wystąpić do sądu o zasądzenie roszczenia. Przy rozpoznawaniu sprawy sąd stosuje przepisy art. 63 ust. 1-3 ustawy, o której mowa w art. 1. W przypadku braku wystąpienia do sądu w tym okresie, roszczenie wygasa. Przedmiotem postępowania regulacyjnego nie mogły być wszystkie nieruchomości utracone przez kościelne osoby prawne a jedynie takie, które zostały wymienione w ustępie 1 i 2 art. 61 ustawy (B. Rakoczy. Komentarz do ustawy o stosunku Państwa do Kościoła(...)w Rzeczypospolitej Polskiej). Wśród tych nieruchomości nie zostały wymienione nieruchomości, które przeszły na własność Skarbu Państwa na podstawie przepisów dekretu z dnia 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich. Dekret ten został ogłoszony w Dzienniku Ustaw z 19 kwietnia 1946 r. i w tym dniu wszedł w życie. Dekret dotyczył dwojakiego rodzaju osobnych kategorii majątków (mienia): majątków opuszczonych i majątków poniemieckich. Z punktu widzenia sprawy istotne znaczenie ma ta druga kategoria majątku.

Stosownie do treści art. 2 ust. 1 dekretu o majątkach opuszczonych i poniemieckich, z mocy samego prawa przechodzi na własność Skarbu Państwa wszelki majątek:

a) (...) Niemieckiej i byłego W. Miasta G.,

b) obywateli (...)Niemieckiej i byłego W. Miasta G. z wyjątkiem osób narodowości polskiej lub innej przez Niemców prześladowanej,

c) niemieckich i (...) osób prawnych z wyłączeniem osób prawnych prawa publicznego,

d) spółek kontrolowanych przez obywateli niemieckich lub (...) albo przez administrację niemiecką lub (...),

e) osób zbiegłych do nieprzyjaciela.

Zgodnie z ustępem 4 tego artykułu, majątek niemieckich i (...) osób prawnych prawa publicznego (ust. 1 lit. c) przechodzi z mocy samego prawa na własność odpowiednich polskich osób prawnych. W braku takich osób lub w razie zbiegu zainteresowań kilku osób prawnych uchwała Rady Ministrów oznacza osobę prawną, na własność której ma przejść majątek.

W ocenie Sądu nie może być kwestionowane, że nieruchomości wskazywane w pozwie jako utracone na rzecz Skarbu Państwa są położone na obszarze, który przed II wojną światową znajdował się poza terytorium ówczesnego państwa polskiego (II Rzeczypospolitej) i wchodził w skład państwa niemieckiego (...). Tym samym dla oceny prawnej niniejszej sprawy nie mogą mieć żadnego znaczenia regulacje zawarte w konkordacie (umowie między Rzeczypospolitą Polską a S.(...) z 1925 r. Regulacje te ze swojej istoty dotyczyć mogły jedynie ziem wchodzących w skład ówczesnego państwa polskiego. Dla oceny zasadności roszczenia kluczowe znaczenie ma natomiast art. 2 ust. 1 lit. c) dekretu, z którego wynika jednoznacznie, że z mocy samego prawa przechodzą na własność Skarbu Państwa majątki niemieckich i (...) osób prawnych. Odmiennego stanowiska nie może uzasadniać treść ustępu czwartego dekretu. Jak bowiem wyjaśnił Sąd Najwyższy w uchwale z 19 grudnia 1959 r., podtrzymując swoje stanowisko wyrażone we wcześniejszych orzeczeniach, odpowiednimi osobami prawnymi, na które z mocy prawa przeszła własność niemieckich i (...) osób prawa publicznego, mogą być tylko polskie osoby prawa publicznego. Natomiast ani Kościół (...) ani jego jednostki organizacyjne nie były w Polsce Ludowej osobami prawnymi prawa publicznego. Tym samym, jak stwierdził Sąd Najwyższy, majątek niemieckich i (...) osób prawnych prawa publicznego nie przeszedł na podstawie art. 2 ust. 4 dekretu na własność Kościoła (...) lub jego organizacje. Tym samym powodowa Parafia nie może domagać się przywrócenia własności nieruchomości, o których mowa w pozwie i w dalszych pismach procesowych, gdyż własność tych nieruchomości nigdy jej nie przysługiwała. Dlatego powództwo nie mogło zostać uwzględnione.

O kosztach procesu Sąd orzekł na podstawie art. 102 k.p.c. Odstępując od obciążenia powodowej Parafii poniesionymi przez pozwaną Skarb Państwa kosztami zastępstwa procesowego. Powodowa parafia jest niedużą wiejską parafią, niedysponującą znacznymi środkami, co znalazło wyraz w udzieleniu jej częściowego zwolnienia od kosztów sądowych postanowieniem z dnia 27 września 2010 r. Nadto sprawa była bardzo skomplikowana pod względem prawnym, miała charakter „dynamiczny”, w tym sensie, że w toku sprawy pojawiały się nowe poglądy i były prezentowane nowe orzeczenia rozstrzygające analogiczne zagadnienia, nierzadko w odmienny sposób, od prezentowanych wcześniej. Również niejasne stanowisko Komisji (...)która nie wyjaśniła uczestnikom postępowania powodów, dla których nie była w stanie uzgodnić orzeczenia, nie ułatwiło powodce zadania. Wnosząc pozew mogła więc powodka przypuszczać, że przysługuje jej roszczenie dochodzone pozwem.

Zażalenie na postanowienie zawarte w punkcie 2 wyroku złożył pozwany. Pozwany zaskarżonemu postanowieniu zarzucał naruszenie przepisów postępowania tj. art. 102 k.p.c. w zw. z art. 99 k.p.c. i art. 98 § 1 k.p.c. w związku z § 6 pkt 7 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu, przez przyjęcie, że w sprawie zachodzi szczególnie uzasadniony wypadek, o którym mowa w art. 102 k.p.c. Wskazując na powyższe zarzuty pozwany wniósł o zmianę zaskarżonego postanowienia zawartego w pkt 2 wyroku poprzez zasądzenie od powodki na rzecz Skarbu Państwa kosztów procesu według norm przepisanych, w tym na podstawie art. 11 ust 3 ustawy dnia 8 lipca 2005 r. o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa o zasądzenie od powodki na rzecz Skarbu Państwa - Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy w tym zakresie do ponownego rozpoznania Sądowi I instancji oraz o zasądzenie kosztów postępowania zażaleniowego według norm przepisanych.

Apelację od wyroku złożyła powodka, zaskarżyła go w całości. Powódka zarzucała rozstrzygnięciu naruszenie:

- art. 228 § 1 k.p.c. poprzez niewzięcie pod uwagę powszechnie znanych faktów historycznych, a w szczególności okoliczności dotyczących wejścia w skład państwa polskiego tzw. Ziem Odzyskanych oraz obowiązywania i wypowiedzenia przez polskie władze Konkordatu z 1925 r., które to naruszenie miało istotny wpływ na wynik sprawy,
- art. 231 k.p.c. poprzez błędne domniemanie, że skoro powodowa parafia znajdowała się przed II wojną światową na terytorium państwa niemieckiego to tym samym stanowiła ona niemiecką osobę prawną w rozumieniu dekretu o majątkach opuszczonych i poniemieckich, które to naruszenie miało istotny wpływ na wynik sprawy,
- art. 233 § 1 k.p.c. poprzez niewłaściwą ocenę dowodów, a w szczególności opinii biegłego R. P. i w konsekwencji błędne ustalenie, że powodowa parafia nie była w dacie wejścia w życie dekretu o majątkach opuszczonych i poniemieckich polską kościelną osobą prawną, a także poprzez błędne ustalenie, że powodowej parafii nigdy nie przysługiwała własność przedmiotowych nieruchomości, które to naruszenie miało istotny wpływ na wynik sprawy,
- naruszenie art. 61 ust. 1 ustawy o stosunku państwa do Kościoła (...)w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1989 r. nr 29 poz. 154 ze zm.) w zw. z art. 2 ust. 1 lit c dekretu o majątkach opuszczonych i poniemieckich poprzez uznanie, że przedmiotowe nieruchomości zostały przejęte w trybie w ww. dekretu, a zatem nie podlegały regulacji.

Wskazując na powyższe zarzuty powódka wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi I instancji, przeprowadzenie dowodu z opinii kolejnego biegłego historyka na okoliczność ustalenia, kiedy powodowa parafia weszła w skład struktury organizacyjnej polskiego kościoła (jako kandydata na biegłego powódka wskazała dr hab. W. M.), zasądzenie od pozwanego na rzecz powódki kosztów postępowania przed Sądem II instancji wraz z kosztami zastępstwa procesowego według norm przepisanych oraz nieobciążanie powódki kosztami postępowania na zasadzie art. 102 k.p.c.

Nadto powódka wniosła o przedstawienie Sądowi Najwyższemu do rozpoznania na zasadzie art. 390 § 1 k.p.c. zagadnienia prawnego budzącego poważne wątpliwości prawne sprowadzającego się do wyjaśnienia kwestii, czy w świetle art. XVI Konkordatu z 1925 r., po wejściu pod polską jurysdykcję tzw. Ziem Odzyskanych kościelne osoby prawne położone do tej pory na terytorium państwa niemieckiego powinny być uznane za niemieckie osoby prawne w rozumieniu art. 2 ust. 1 lit. c dekretu o majątkach opuszczonych i poniemieckich (Dz. U. z 1946 r. nr 13 poz. 87 ze zm.), jeżeli przed wejściem w życie tego dekretu podmioty te weszły faktycznie w skład organizacji polskiego Kościoła (...).

Pozwany wniósł o oddalenie apelacji powódki, oddalenie jako bezprzedmiotowego w okolicznościach sprawy zgłoszonego w apelacji wniosku dowodowego o opinię z kolejnego biegłego historyka, nieuwzględnienie wniosku powódki o przedstawienie Sądowi Najwyższemu do rozpoznania zagadnienia prawnego, zasądzenie kosztów postępowania apelacyjnego według norm przepisanych.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

I. Apelacja powódki okazała się bezzasadna.

Ustalenia faktyczne sądu I instancji nie budzą wątpliwości i stąd Sąd Apelacyjny przyjmuje je za podstawę własnego rozstrzygnięcia.

Ustalenia te nie były w istocie kwestionowane w apelacji, w ramach podnoszonych w niej szeregu zarzutów naruszenia prawa procesowego.

Ich analiza pozwala bowiem na przyjęcie, że w rzeczywistości dotyczą one wyłącznie kwestii związanych ze stosowaniem prawa materialnego.

Wymaga jedynie zwrócenia uwagi, że nie może być mowy o naruszeniu przez sąd orzekający przepisu art. 233 § 1 kpc poprzez „niewłaściwą ocenę opinii biegłego R. P.”.

W intencji skarżącej opinia ta miałaby służyć ustaleniu statusu prawnego powodowej parafii w poszczególnych okresach historycznych.

W związku z tym wymaga podkreślenia, że opinia biegłego nie może zastępować sądu w obowiązku dokonania samodzielnej wykładni przepisów prawa (*iura novit curia*), a zawarte w przepisie art. 278 § 1 kpc pojęcie „wiadomości specjalne” nie obejmuje wiedzy dotyczącej treści prawa i reguł jego tłumaczenia (por. np. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 1 lipca 1998r. w spr. I PKN 203/98, OSNAPiUS, z 15 z 1999r., nr 15, poz. 478, oraz z dnia 25 lutego 2015r. w spr. IV CSK 312/14, LEX nr 1663415).

Opinia biegłego R. P., jakkolwiek mająca pewne walory poznawcze materiału o charakterze historyczno-prawnym, nie mogła zatem stanowić samodzielnej podstawy do oceny prawnej (subsumcji) ustalonego przez sąd stanu faktycznego sprawy.

W tej sytuacji bezprzedmiotowy był także zawarty w apelacji wniosek o powołanie kolejnego biegłego, tym bardziej, że okoliczności wskazywane w tezie dowodowej nie miały istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy.

Nie doszło także do naruszenia przez sąd I instancji wskazywanych przez apelującą przepisów prawa materialnego.

Ostatecznie podzielić bowiem należy stanowisko sądu I instancji, zgodnie z którym powódka nie była właścicielem nieruchomości objętych powództwem a także, że nieruchomości te przeszły na własność Skarbu Państwa na podstawie przepisów dekretu z dnia 8 marca 1946r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich (Dz. U., nr 13, poz. 87 ze zm., dalej powoływanego jako „d.m.o.p.”)

Stanowisko to zostało jednak uzasadnione nader ogólnikowo w pisemnych motywach orzeczenia a zawarta tam argumentacja wymaga pewnego uzupełnienia.

W pierwszej kolejności należy stwierdzić, że apelująca zdaje się nie rozróżniać kategorii niemieckich osób prawnych **prawa publicznego** (art. 2 ust. 4-6 d.m.o.p.) oraz niemieckich osób **prawa prywatnego** (art. 2 ust. 1 pkt. c d.m.o.p.).

Jeżeli chodzi o niemieckie osoby prawne prawa prywatnego, to ich definicja, z punktu widzenia podlegania pod przepisy d.m.o.p., została zawarta w § 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 maja 1946r. o określeniu osób, których majątek przechodzi na własność Państwa (Dz. U. nr 28, poz. 182).

Zgodzić można się ze skarżącą, że w świetle ostatnio wymienionego przepisu § 2 w/w Rozporządzenia dyskusyjne i wątpliwe byłoby uznanie powodowej parafii za **niemiecką** osobę prawa prywatnego. Z ustaleń sądu wynika bowiem, że gromadziła ona jako wiernych głównie autochtoniczną ludność narodowości polskiej. Konieczne byłoby tu jednak zdecydowanie, czy parafia jako jednostka organizacyjna Kościoła (...) miała wyłącznie charakter osobowy (por. § 2 ust. 1 a w/w Rozporządzenia), czy też terytorialno – osobowy.

Przesądzenie tego zagadnienia w okolicznościach sprawy nie było jednak konieczne.

Narodowościowy charakter parafii nie miał bowiem znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, podobnie jak nie znajdowały zastosowania reguły uznawania poszczególnych podmiotów za niemieckie osoby prawa prywatnego.

Nie może być bowiem wątpliwości, że w okresie przynależności terenów parafii(...)do Niemiec zarówno Kościoł (...), jak i jego jednostki organizacyjne uznawane były, w świetle ustawodawstwa niemieckiego, za osoby prawa publicznego (zob. bliżej uzasadnienie uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 1959r. w spr. I CO 42/59, OSNCK, z. 2 z 1960r., poz. 33).

W grę mogło wchodzić przy tym jedynie uznanie ich za **niemieckie osoby prawne prawa publicznego**, w rozumieniu art. 2 ust. 4 d.m.o.p. Oczywiście jest bowiem, że na terenie objętym suwerennością państwa niemieckiego nie mogły funkcjonować np. polskie osoby prawne prawa publicznego.

Oznacza to, że majątek dawnej, funkcjonującej przed II wojną światową, Parafii p.w. św. B. w R., podlegał regułom, o jakich mowa w art. 2 ust. 4 d.m.o.p.

Zgodnie z treścią tego przepisu co do zasady majątek niemieckich i (...) osób prawnych prawa publicznego przechodził z mocy samego prawa na własność odpowiednich polskich osób prawnych. Natomiast w braku takich osób lub w razie zbiegu zainteresowań kilku osób prawnych uchwała Rady Ministrów miała oznaczyć osobę prawną na własność której ma przejść majątek.

W judykaturze przyjęto natomiast, że za „odpowiednie” osoby prawne, w stosunku do niemieckich osób prawnych prawa publicznego, nie mogą być uważane jednostki organizacyjne związków wyznaniowych działających na obszarze Polski, przede wszystkim z uwagi na brak po ich stronie przymiotu osób publicznoprawnych (por. w/w uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 1959r. w spr. I CO 42/59).

Z tego wynika, że nieruchomości, o jakich mowa w pozwie, uległy nacjonalizacji i do czasu podjęcia decyzji o definitywnym przekazaniu ich innym podmiotom podlegały zarządowi właściwego urzędu likwidacyjnego (por. art. 7 d.m.o.p.).

Ostatecznie własność Państwa co do nieruchomości podlegających art. 2 ust. 4 d.m.o.p., które nie zostały przekazane innym osobom prawnym, została potwierdzona przepisem art. 38 ust. 1 ustawy z dnia 14 lipca 1961r. o gospodarce terenami w miastach i osiedlach (tekst jedn. Dz. U. z 1969r., nr 22 poz. 159 ze zm.).

Nie do zaakceptowania jest natomiast argumentacja powódki, zgodnie z którą, po zakończeniu II wojny światowej, stała się ona sukcesorem prawnym d. Parafii p.w. św. B. w tym sensie, że pod rządami prawa polskiego, w tym Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z 10 lutego 1925r. (Dz. U. z 1925r., nr 72, poz. 501) stała się właścicielem nieruchomości, objętych powództwem, jako polska osoba prawna prawa prywatnego.

Nie może ulegać wątpliwości, że z chwilą objęcia przez Polskę suwerenności na terenie tzw. Ziem Odzyskanych zaczęło tam obowiązywać ustawodawstwo polskie.

Formalnie nastąpiło to z chwilą wejścia w życie (tj. z dniem 27 listopada 1945r.) przepisu art. 4 dekretu z dnia 13 listopada 1945r. o zarządzie Ziem Odzyskanych (Dz. U., nr 51, poz. 295 ze zm.). W judykaturze przesądzono jednak, iż przepisy polskiego ustawodawstwa cywilnego znajdowały zastosowanie na tych terenach już od momentu faktycznego objęcia ich przez Państwo Polskie (uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 21 maja 1948r. w spr. III C 2150/47).

Nie oznacza to jednak, że na obszar tzw. Ziem Odzyskanych rozciągały się w jakimkolwiek okresie postanowienia w/w Konkordatu z 1925r.

Wbrew pogładowi apelującej, umowa ta nie przestała wiązać Polski dopiero z dniem podjęcia w dniu 12 września 1945r. uchwały Tymczasowego R. (...)

Uchwała ta stwierdzała bowiem wyraźnie, że Konkordat przestał obowiązywać jeszcze przed zakończeniem działań wojennych, na skutek jednostronnego zerwania go przez S. (...) Uzasadniono to przede wszystkim podejmowaniem przez (...), w okresie okupacji, decyzji naruszających w sposób oczywisty postanowienia art. IX Konkordatu (powierzenie w 1940 r. administracji diecezji (...) biskupowi (...) (...) K. S. oraz mianowanie na terenie diecezji (...)– (...) jako administratora apostolskiego (...) H. B. z osobną jurysdykcją wyłącznie dla Niemców zamieszkałych na terenie tej diecezji).

Z kolei utrata mocy Konkordatu jako umowy międzynarodowej skutkowałą automatycznie pozbawieniem skutków jego postanowień w obszarze prawa wewnętrznego (por. np.: Stanisław Piotrowski, „Konkordat zawarty ze Stolicą Apostolską w 1925r. przestał obowiązywać jako wewnętrzna ustawa krajowa”, Państwo i Prawo, z. 12 z 1947r., s. 3-8, Stefan Grzybowski, Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 1963r. w spr. I CR 223/63, OSPiKA, z. 1 z 1965r., poz. 6).

W tym stanie rzeczy bezprzedmiotowy był zawarty w apelacji wniosek o skierowanie pytania prawnego do Sądu Najwyższego.

Wymaga jednak zarazem podkreślenia, że, z przyczyn o których mowa dalej, kwestia obowiązywania Konkordatu z 1925r. na obszarze Ziemi Odzyskanych nie miała istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy.

Przede wszystkim bowiem uwzględnić należy charakter b. Parafii p.w. św. B., funkcjonującej na terenie (...) jako **niemieckiej osoby prawnej prawa publicznego**.

Przyjmuje się, że w wyniku utraty suwerenności państwa nad danym obszarem z natury rzeczy tracą podmiotowość prawną wszystkie osoby prawa publicznego tego państwa.

Podobnie, w związku z objęciem przez Polskę suwerenności nad tzw. Ziemią Odzyskanymi automatycznie utraciły osobowość prawną wszystkie osoby prawne niemieckiego prawa publicznego, w tym wszystkie jednostki organizacyjne Kościoła (...), funkcjonujące na tym obszarze (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 1948 r. w spr. III C 2432/47, OSNC, z. 2 z 1948r., poz. 56) .

Bez znaczenia jest przy tym, czy zachowały one swoją podmiotowość prawną na gruncie prawa kanonicznego.

Z punktu widzenia polskiego prawa cywilnego musiały one ponownie uzyskać osobowość prawną na podstawie tego prawa.

Była tu zatem zasadnicza różnica między sytuacją parafii (...)funkcjonujących na dawnym obszarze II Rzeczypospolitej, które zachowały ciągłość prawną (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2015r. w spr. IV CSK 312/14, LEX nr 1663415), a sytuacją prawną analogicznych jednostek położonych na tzw. Ziemiach Odzyskanych.

Co do tych ostatnich to w rzeczywistości ich podmiotowość (osobowość) prawna uznana została przez Państwo dopiero po uregulowaniu prawnokanonicznym statusu tych obszarów przez (...) przez dostosowanie ich administracji do nowych granic państwowych, a co znalazło wyraz w ustawie z dnia 23 czerwca 1971r. o przejściu na osoby prawne Kościoła (...) oraz innych kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na Ziemiach (...) (Dz. U. nr 16, poz. 156).

Pośrednio na prawidłowość takiej wykładni wskazuje także dodanie do w/w ustawy z 17 maja 1989r. przepisu art. 70a, pozwalającego na uposażenie kościelnych jednostek organizacyjnych, które podjęły działalność na terenie Ziemi Odzyskanych po dniu 8 maja 1945r. państwowymi nieruchomościami rolnymi. Regulacja taka byłaby zbędna, gdyby podmioty te były sukcesorami istniejących tam przed wojną kościelnych osób prawnych. W takim bowiem przypadku przysługiwałyby im przewidziane tą ustawą roszczenia rewindykacyjne (regulacyjne).

Powodowa Parafia mogła zatem **na gruncie polskiego prawa cywilnego** powstać jedynie jako **nowa osoba prawna**, nie będąca sukcesorką, szczególnie w zakresie praw i obowiązków o charakterze majątkowym, działającej poprzednio na tym terenie kościelnej jednostki organizacyjnej, do której należały sporne nieruchomości.

Nie ma przy tym jakichkolwiek podstaw do przyjęcia, aby taka nowo powstała jednostka weszła w prawa właścicielskie w stosunku do tych nieruchomości na innej podstawie.

Oznacza to, że stronie powodowej nie przysługiwały roszczenia z art. 63 w/w ustawy z dnia 17 maja 1989r. już tylko z uwagi na brak po jej stronie legitymacji czynnej w procesie.

Godzi się jednak zarazem zauważyć, że osobom prawnym Kościoła (...) przysługują roszczenia tzw. regulacyjne wyłącznie w stosunku do nieruchomości, wymienionych w art. 61 w/w ustawy z dnia 17 maja 1989r.

Nie obejmują one nieruchomości przejętych na własność Państwa na podstawie powszechnych przepisów o charakterze nacjonalizacyjnym, w tym postanowień o dekretu o majątkach opuszczonych i poniemieckich (por. uchwała Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 czerwca 1992r. w spr. W 11/91, OTK, nr 1 z 1992r., poz. 18).

Uwzględnic przy tym należy, że przepisy w/w ustawy z 17 maja 1989r, uprawniające kościelne osoby prawne do zwrotu na zasadach szczególnych, uprzywilejowanych w stosunków do innych podmiotów, upaństwowionych nieruchomości, jako *lex specialis* nie mogą być interpretowane w sposób rozszerzający, korzystny dla strony kościelnej (*exceptiones non sunt extentendae*).

Z tych przyczyn na podstawie art. 385 kpc oraz powołanych wyżej przepisów prawa materialnego Sąd Apelacyjny orzekł jak w punkcie 1 sentencji wyroku.

II. Bezzasadne okazało się także zażalenie strony pozwanej na zawarte w wyroku rozstrzygnięcie o nieobciążaniu powódki obowiązkiem zwrotu kosztów procesu.

Zgodzić należy się w pełni ze stanowiskiem Sądu Okręgowego, iż orzeczenie takie znajduje podstawę w przepisie art. 102 kpc, a okoliczności sporu wskazują na „szczególnie uzasadniony przypadek” w rozumieniu tego przepisu.

Pomijając już trudną sytuację materialną powodowej Parafii, należy uwzględnić przede wszystkim zachowanie pozwanego, który przez okres wieloletniego postępowania regulacyjnego przed Komisją (...) nigdy nie negocjował istnienia roszczeń powódki co do zasady. Przeciwnie, Skarb Państwa na pewnym etapie postępowania skłonny był nawet do zawarcia ugody, uwzględniającej w znacznym stopniu zgłoszone roszczenia. Strona powodowa nie mogła się w tej sytuacji spodziewać, że pozwany w postępowaniu sądowym zaneguje jej prawa z powoływaniem się na przepisy o majątkach poniemieckich.

Dlatego na podstawie art. 385 kpc w zw. z art. 397 § 2 kpc, przy uwzględnieniu art. 98 § 1 i 3 kpc, art. 99 kpc, art. 11 ust. 3 zd. 1 ustawy z dnia 8 lipca 2005r o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa (tekst jedn. Dz. U. z 2013r, poz.1150) a także § 2 ust. 1 i 2 oraz § 13 ust. 2 pkt. 2) w zw. z § 6 pkt. 4) Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002r w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (tekst. jedn. Dz. U. z 2013r, nr 461.).

III. O należnych Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa kosztach zastępstwa procesowego w postępowaniu apelacyjnym orzeczono (punkt 3 wyroku) na podstawie art. 98 § 1 i 3 kpc, art. 99 kpc, art. 11 ust. 3 zd. 1 ustawy z dnia 8 lipca 2005r o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa (tekst jedn. Dz. U. z 2013r, poz.1150) a także § 2 ust. 1 i 2 oraz § 13 ust. 1 pkt. 2) w zw. z § 6 pkt. 7) w/w Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002r.

Wymaga przy tym zaznaczenia, że okoliczności uzasadniające odstąpienie od obciążania powódki kosztami procesu w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, nie mogły być uwzględnione w postępowaniu odwoławczym.

Apelująca знаła już jednoznaczne stanowisko procesowe pozwanego oraz uzasadnienie prawne rozstrzygnięcia Sądu Okręgowego.

W tej sytuacji, będąc reprezentowana profesjonalnie, nie może obciążać pozwanego ryzykiem ponoszenia kosztów powstałych w wyniku podjęcia decyzji o zaskarżeniu niekorzystnego dla niej orzeczenia.

/-/ B. Wysocki /-/ E. Staniszevska /-/ M. Tomaszewski